

BIBLIOTEKA SĄDOWA

CZYNNOŚCI KLAUZULOWE

JAN TUREK

LEX

a Wolters Kluwer business

W serii BIBLIOTEKA SĄDOWA ukazały się również:

Metodyka pracy sędziego cywilisty

Bogdan Bładowski

Obrona obligatoryjna w polskim procesie karnym

Ryszard A. Stefański

Pisma sądowe w sprawach cywilnych

Bogdan Bładowski

Psychologia sądowa dla prawników

Ewa Gruza

Prawo spadkowe

Liliana Kaltenbek-Skarbek, Waldemar Żurek

**Konsekwencje naruszenia prawa Unii Europejskiej
przez sądy krajowe**

Maciej Taborowski

Metodyka pracy sędziego w sprawach administracyjnych

Barbara Adamiak, Janusz Borkowski

Metodyka pracy sędziego w sprawach o wykroczenia

Dariusz Święcki

Ustawa o księgach wieczystych i hipotece.

Komentarz po nowelizacji prawa hipotecznego.

Wzory wniosków o wpis. Wzory wpisów do księgi wieczystej

Helena Ciepla, Ewa Bałań-Gonciarz

Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym

Jan Turek

BIBLIOTEKA SĄDOWA

CZYNNOŚCI KLAUZULOWE

JAN TUREK

LEX

a Wolters Kluwer business

Warszawa 2014

Stan prawny na 7 listopada 2014 r.

Wydawca
Magdalena Stojek-Siwińska

Redaktor prowadzący
Joanna Maż

Opracowanie redakcyjne
JustLuk

Łamanie
Wolters Kluwer

Projekt graficzny okładki
Marcin Domitrz

Ta książka jest wspólnym dziełem twórcy i wydawcy. Prosimy, byś przestrzegał przysługujących im praw. Książkę możesz udostępnić osobom bliskim lub osobiście znanym, ale nie publikuj jej w internecie. Jeśli cytujesz fragmenty, nie zmieniaj ich treści i koniecznie zaznacz, czyje to dzieło. A jeśli musisz skopiować część, rób to jedynie na użytek osobisty.

prawolubni

SZANUJMY PRAWO I WŁASNOŚĆ
Więcej na www.legalnakultura.pl
POLSKA IZBA KSIĄŻKI

© Copyright by
Wolters Kluwer SA, 2014

ISBN: 978-83-264-3431-0

Wydane przez:
Wolters Kluwer SA

Dział Praw Autorskich
01-208 Warszawa, ul. Przyokopowa 33
tel. 22 535 82 00, fax 22 535 81 35
e-mail: ksiazki@wolterskluwer.pl

www.wolterskluwer.pl
księgarnia internetowa www.profinfo.pl

Iustitia atque omnia

SPIS TREŚCI

Wykaz skrótów	9
Wprowadzenie	13
Rozdział 1	
Zagadnienia wstępne	15
1.1. Postępowanie w sprawach cywilnych i jego rodzaje	15
1.2. Postępowanie klauzulowe na tle innych postępowań cywilnych	20
1.3. Ogólna charakterystyka postępowania klauzulowego	25
Rozdział 2	
Czynności w sprawach klauzulowych	36
2.1. Pojęcie i rodzaje czynności	36
2.2. Pojęcie i rodzaje czynności w postępowaniu cywilnym	40
2.3. Ogólna charakterystyka pojęcia czynności klauzulowej	46
2.4. Rodzaje czynności klauzulowych	51
Rozdział 3	
Przebieg postępowania klauzulowego	62
3.1. Czynności wszczęcia postępowania klauzulowego i ich skutki	62
3.2. Klauzulowe czynności dowodowe	87
3.3. Orzekanie w postępowaniu klauzulowym	92
3.4. Następstwa orzeczeń klauzulowych	105
Rozdział 4	
Uchybienia klauzulowe	118
4.1. Pojęcie i rodzaje uchybień w postępowaniu klauzulowym	118
4.2. Wady czynności klauzulowych stron (uczestników) postępowania klauzulowego	120
4.3. Uchybienia klauzulowe sądu	125
Rozdział 5	
Następstwa uchybień w postępowaniu klauzulowym	144
5.1. Konsekwencje uchybień klauzulowych	144
5.2. Usunięcie skutków uchybień w postępowaniu klauzulowym	149
Uwagi końcowe	165

Bibliografia	169
Wykaz orzeczeń	183

WYKAZ SKRÓTÓW

Akty prawne

EKPC	–	europiejska Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.)
k.c.	–	ustawa z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121)
k.k.w. z 1969 r.	–	ustawa z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 13, poz. 98 z późn. zm.)
k.k.w. z 1997 r.	–	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.)
Konstytucja RP	–	Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.)
k.p.	–	ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. – Kodeks pracy (tekst jedn.: Dz. U. z 1998 r. Nr 21, poz. 94 z późn. zm.)
k.p.a.	–	ustawa z dnia 14 czerwca 1960 r. – Kodeks postępowania administracyjnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 267 z późn. zm.)
k.p.c.	–	ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.)
k.p.k.	–	ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.)
k.r.o.	–	ustawa z dnia 25 lutego 1964 r. – Kodeks rodzinny i opiekuńczy (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 788 z późn. zm.)
k.s.h.	–	ustawa z dnia 15 września 2000 r. – Kodeks spółek handlowych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 1030 z późn. zm.)
nowela z dnia 2 lipca 2004 r.	–	ustawa z dnia 2 lipca 2004 r. o zmianie ustawy – Kodeks postępowania cywilnego oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. Nr 172, poz. 1804)
p.p.s.a.	–	ustawa z dnia 30 sierpnia 2002 r. – Prawo o postępowaniu przed sądami administracyjnymi (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 270 z późn. zm.)
pr. bank.	–	ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. – Prawo bankowe (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 1376 z późn. zm.)
p.u.n.	–	ustawa z dnia 28 lutego 2003 r. – Prawo upadłościowe i naprawcze (tekst jedn.: Dz. U. z 2012 r. poz. 1112 z późn. zm.)

p.u.s.p.	–	ustawa z dnia 27 lipca 2001 r. – Prawo o ustroju sądów powszechnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2013 r. poz. 427 z późn. zm.)
r.c.s.k.w.	–	rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 grudnia 2009 r. w sprawie czynności sądu związanych z nadawaniem klauzuli wykonalności orzeczeniu sądowemu wydanemu w elektronicznym postępowaniu upominawczym (Dz. U. Nr 226, poz. 1833 z późn. zm.)
reg. sąd.	–	rozporządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 23 lutego 2007 r. – Regulamin urzędowania sądów powszechnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 259)
rozporządzenie nr 44/2001	–	rozporządzenie Rady (WE) nr 44/2001 z dnia 22 grudnia 2000 r. w sprawie jurysdykcji i uznawania orzeczeń sądowych oraz ich wykonywania w sprawach cywilnych i handlowych (Dz. Urz. WE L 12 z 16.01.2001 r., s. 1, z późn. zm.; Dz. Urz. UE Polskie wydanie specjalne, rozdz. 19, t. 4, s. 42) – obowiązuje do dnia 9 stycznia 2015 r.
u.f.i.	–	ustawa z dnia 27 maja 2004 r. o funduszach inwestycyjnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 157 z późn. zm.)
u.k.s.c.	–	ustawa z dnia 28 lipca 2005 r. o kosztach sądowych w sprawach cywilnych (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 1025)
u.p.s.n.	–	ustawa z dnia 26 października 1982 r. o postępowaniu w sprawach nieletnich (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 382)
u.w.l.	–	ustawa z dnia 24 czerwca 1994 r. o własności lokali (tekst jedn.: Dz. U. z 2000 r. Nr 80, poz. 903 z późn. zm.)

Organy, organizacje i instytucje

ETPC	–	Europejski Trybunał Praw Człowieka
NSA	–	Naczelny Sąd Administracyjny
SA	–	sąd apelacyjny
SN	–	Sąd Najwyższy
SW	–	sąd wojewódzki
TS	–	Trybunał Sprawiedliwości
TSUE	–	Trybunał Sprawiedliwości Unii Europejskiej
UOKiK	–	Urząd Ochrony Konkurencji i Konsumentów
WSA	–	wojewódzki sąd administracyjny

Czasopisma i publikatory

AUW	–	Acta Universitatis Wratislaviensis
AUW PPiA	–	Acta Universitatis Wratislaviensis Przegląd Prawa i Administracji
Biul. SN	–	Biuletyn Informacyjny Sądu Najwyższego
CBOSA	–	Centralna Baza Orzeczeń Sądów Administracyjnych
EPS	–	Europejski Przegląd Sądowy

GSP	–	Gdańskie Studia Prawnicze
KPP	–	Kwartalnik Prawa Prywatnego
KZS	–	Krakowskie Zeszyty Sądowe. Orzeczenia Sądu Apelacyjnego w Krakowie w sprawach karnych
M.P.Pr.	–	Monitor Prawa Pracy
M. Praw.	–	Monitor Prawniczy
NP	–	Nowe Prawo
ONSA	–	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego
ONSA WSA	–	Orzecznictwo Naczelnego Sądu Administracyjnego i wojewódzkich sądów administracyjnych
OSA	–	Orzecznictwo Sądów Apelacyjnych
OSAB	–	Orzecznictwo Sądów Apelacji Białostockiej
OSAŁ	–	Orzecznictwo Sądów Apelacji Łódzkiej
OSN	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego
OSNAPIUS	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Administracyjna, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNC	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna
OSNC-ZD	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Cywilna. Zbiór Dodatkowy
OSNCK	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej i Izby Karnej
OSNCP	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izby Cywilnej, Pracy i Ubezpieczeń Społecznych
OSNKW	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego. Izba Karna i Wojskowa
OSNP	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego Izba Pracy, Ubezpieczeń Społecznych i Spraw Publicznych
OSNPG	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego, Wydawnictwo Prokuratury Generalnej
OSNwSK	–	Orzecznictwo Sądu Najwyższego w Sprawach Karnych
OSP	–	Orzecznictwo Sądów Polskich
OSPika	–	Orzecznictwo Sądów Polskich i Komisji Arbitrażowych
OSS	–	Orzecznictwo w Sprawach Samorządowych
OTK	–	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego
OTK-A	–	Orzecznictwo Trybunału Konstytucyjnego; zbiór urzędowy, Seria A
PiM	–	Prawo i Medycyna
PiP	–	Państwo i Prawo
PiŻ	–	Prawo i Życie
POP	–	Przegląd Orzecznictwa Podatkowego
POSAG	–	Przegląd Orzecznictwa Sądu Apelacyjnego w Gdańsku
PPC	–	Polski Proces Cywilny
PPH	–	Przegląd Prawa Handlowego
Pr. Bank.	–	Prawo Bankowe
Prob. Egz.	–	Problemy Egzekucji
Prob.Egz.S.	–	Problemy Egzekucji Sądowej
Prob. Praw.	–	Problemy Praworządności
Prok. i Pr.-wkl.	–	Prokuratura i Prawo – wkładka
Pr. Spółek	–	Prawo Spółek

PS	–	Przegląd Sądowy
PUG	–	Przegląd Ustawodawstwa Gospodarczego
RPEiS	–	Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny
SC	–	Studia Cywilistyczne
St. Iur.	–	Studia Iuridica
TPP	–	Transformacje Prawa Prywatnego
ZNIBPS	–	Zeszyty Naukowe Instytutu Badania Prawa Sądowego
ZNSA	–	Zeszyty Naukowe Sądownictwa Administracyjnego
ZNUJ	–	Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego

Inne

ABS	–	papiery wartościowe zabezpieczone aktywami (ang. asset backed securities)
SPV	–	podmiot specjalnego przeznaczenia (ang. special purpose vehicle)

WPROWADZENIE

Uzyskanie korzystnego orzeczenia sądowego (np. w postaci wyroku sądu czy nakazu zapłaty) nie jest wystarczające do wszczęcia i prowadzenia egzekucji przeciwko dłużnikowi w celu przymuszenia go do spełnienia obowiązku stwierdzonego orzeczeniem sądu (np. przez zapłatę na rzecz wierzyciela określonej kwoty pieniężnej). Jeżeli bowiem dłużnik dobrowolnie nie spełnia nałożonego na niego obowiązku, wierzyciel – aby skorzystać ze środków przymusu państwowego (złożyć wniosek o wszczęcie oraz przeprowadzenie egzekucji sądowej) – powinien w pierwszej kolejności skierować do sądu wniosek o nadanie orzeczeniu sądowemu (innemu tytułowi egzekucyjnemu) klauzuli wykonalności, chyba że wierzyciel dochodził wydania nakazu w ramach elektronicznego postępowania upominawczego, co powoduje, że klauzula wykonalności jest nadawana przez sąd z urzędu po uprawomocnieniu się nakazu zapłaty. Polski system postępowania sądowego przewiduje ten pośredni etap postępowania – między zasadniczą procedurą rozpoznawczą a postępowaniem egzekucyjnym – chociażby dla oceny, czy tytuł egzekucyjny uprawnia do egzekucji. W praktyce często taka sytuacja występuje, jednak już na etapie postępowania rozpoznawczego wierzyciel (jego pełnomocnik) winien zważyć, aby konstruować roszczenie w taki sposób, aby możliwe było jego wyegzekwowanie. Zasadniczo jest to obowiązek spoczywający na wierzycielu, chociaż w praktyce zdarza się, że sąd udziela w tym zakresie wskazówek.

Na ogół przyjmuje się, że chociaż formalnie postępowanie klauzulowe należy do postępowania egzekucyjnego, to jednak nie jest postępowaniem egzekucyjnym *sensu stricto*. Postępowanie o nadanie klauzuli wykonalności nie stanowi bowiem wszczęcia egzekucji – wierzyciel dopiero na podstawie tytułu egzekucyjnego zaopatrzonego w tę klauzulę może wszcząć egzekucję (art. 776 i 797 ustawy z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 101 z późn. zm.). Tytułem egzekucyjnym jest dokument urzędowy stwierdzający istnienie i zakres roszczenia wierzyciela, a zarazem istnienie i zakres świadczenia dłużnika. Nadanie klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu ma zaś znaczenie generalnego dozwolenia egzekucji na podstawie określonego tytułu egzekucyjnego. Przez nadanie klauzuli wykonalności sąd stwierdza, że tytuł egzekucyjny odpowiada wszelkim wymaganiom przewidzianym przez prawo, od których uzależniona jest w ogóle możliwość egzekucji¹.

Postępowanie egzekucyjne we właściwym znaczeniu następuje więc, co do zasady, dopiero po powstaniu tytułu wykonawczego i zgłoszeniu wniosku o wszczęcie egzekucji (art. 796 k.p.c.), a postępowanie klauzulowe w istocie stanowi część postępowania egze-

¹ W. Siedlecki (w.): *Kodeks postępowania cywilnego. Komentarz*, t. 2, red. W. Siedlecki, Z. Resich, Warszawa 1975, s. 1106.

kucyjnego *sensu largo*. Przemawiać może za tym chociażby umiejscowienie wymienionych przepisów o postępowaniu klauzulowym w całokształcie przepisów o postępowaniu egzekucyjnym w kodeksie postępowania cywilnego², chociaż trzeba także wskazać skrajny pogląd, iż jest ono postępowaniem odrębnym, spełniającym funkcję pomocniczą w stosunku do postępowania egzekucyjnego, lecz mimo to nienależącym do niego³.

Klauzula wykonalności, w którą zaopatrzony jest tytuł egzekucyjny, jest aktem sądowym i stwierdza dopuszczalność prowadzenia egzekucji na podstawie konkretnego tytułu egzekucyjnego, a także – w razie potrzeby – określa jej granice. Zapobiega nieuzasadnionemu lub przedwczesnemu wdrożeniu środków przymusu, stanowiąc przez to gwarancję praworządnego działania organów egzekucyjnych. Formuła, że „sąd nada klauzulę wykonalności...”, jest konsekwentną realizacją zasady, w myśl której nie może się toczyć egzekucja przeciwko komukolwiek bez tytułu wykonawczego, nawet w przypadku, gdy odnosi się do małżonków i ich majątku wspólnego⁴. Tytuł egzekucyjny bez klauzuli wykonalności bowiem tylko wyjątkowo może stanowić podstawę egzekucji⁵.

Nadanie klauzuli wykonalności tytułowi egzekucyjnemu stanowi zatem generalne dopuszczenie egzekucji przez sąd na podstawie danego tytułu egzekucyjnego⁶.

² Zob. J. Turek, *Postępowanie klauzulowe z art. 787 k.p.c.*, M. Praw. 2001, nr 3, s. 148, oraz M. Waligórski, *Polskie prawo procesowe cywilne: dynamika procesu (postępowanie)*, Warszawa 1948, s. 20.

³ Postanowienie SA w Gdańsku z dnia 1 października 1991 r., I ACz 253/91, OSA 1992, z. 3, poz. 30; por. także A. Marciniak, *Podstawa egzekucji sądowej. Tytuł wykonawczy*, Łódź 1991, s. 126 i n.

⁴ T. Smyczyński, glosa do uchwały składu 7 sędziów SN z dnia 20 września 1996 r., III CZP 60/96, OSP 1997, z. 3, poz. 59.

⁵ Prawomocne postanowienie komornika o ukaraniu grzywną podlega wykonaniu w drodze egzekucji sądowej bez zaopatrywania go w klauzulę wykonalności – art. 768¹ k.p.c. Inne przepisy, które zezwalają na wykonanie tytułu egzekucyjnego w drodze egzekucji sądowej bez zaopatrywania go w klauzulę wykonalności, to: art. 933, 1057 § 1 i art. 1060 § 1 k.p.c. Należy ponadto uwzględnić art. 25–29b, 187 i n. ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny wykonawczy (Dz. U. Nr 90, poz. 557 z późn. zm.; dawniej art. 127 ustawy z dnia 19 kwietnia 1969 r. – Kodeks karny wykonawczy, Dz. U. Nr 13, poz. 98 z późn. zm.).

⁶ Tak W. Siedlecki, *Postępowanie cywilne w zarysie*, Warszawa 1972, s. 539 i 541.

ZAGADNIENIA WSTĘPNE

1.1. Postępowanie w sprawach cywilnych i jego rodzaje

W języku powszechnym (potocznym) słowo „postępowanie” ma inne znaczenie niż w języku prawnym⁷. W języku prawnym (prawniczym) postępowanie oznacza prowadzoną w określonych formach działalność (czynności) organów państwowych lub społecznych oraz występujących przed tymi organami zainteresowanych osób, zmierzającą do osiągnięcia określonych przez prawo celów⁸. Jest to więc zespół czynności organów (procesowych) prowadzących postępowanie, stron oraz innych uczestników postępowania (ich pełnomocników) mający na celu realizację (subsumcję) określonej normy prawnej do ustalonego stanu rzeczy (stanu faktycznego) w sprawie⁹.

Postępowanie w sprawach cywilnych reguluje kodeks postępowania cywilnego, który w art. 1 zawiera definicję legalną terminu „sprawa cywilna”. Przez to pojęcie rozumie się sprawy ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego i opiekuńczego, prawa pracy, ubezpieczeń społecznych oraz inne sprawy, do których przepisy kodeksu znajdują zastosowanie z mocy ustaw szczególnych. Wyliczenie to ma charakter wyczerpujący. Ustawodawca określa w ten sposób krąg spraw, które rozpoznawane są przez sąd w postępowaniu cywilnym na podstawie przepisów kodeksu postępowania cywilnego¹⁰.

⁷ „Postępowanie” to *gerundium* od „postępować”, czyli: 1) zachować się w określony sposób, 2) obejść się z kimś w pewien sposób, 3) pójść w jakimś kierunku, za kimś lub za czymś, 4) przejść w kolejny etap, zrobić postępy w jakimś działaniu, 5) osiągnąć następne stadium lub stać się bardziej intensywnym (za: sjp.pwn.pl, dostęp: 8 sierpnia 2013 r.). Mówimy np. o czyimś zachowaniu „karygodnym”, „nienagannym”, o postąpieniu względem kogo, czego (jak): źle z nim postąpiłeś, a także bardzo postąpił w nauce, czy też choroba postępuje – zob. *Słownik poprawnej polszczyzny* PWN, red. W. Doroszewski, Warszawa 1982, s. 552.

⁸ J. Jodłowski [i in.], *Postępowanie cywilne*, Warszawa 1996, s. 9.

⁹ Szerzej M. Waligórski, *Proces cywilny. Funkcja i struktura*, Warszawa 1947, s. 14; Ż. Stalew, *Das Verfahren als dynamischer Talbestand*, Zeszyty Wydziału Prawa Uniwersytetu w Sofii 1965, t. LVI, s. 111; J. Turek, *Czynności dowodowe sądu w procesie cywilnym*, Warszawa 2011, s. 15.

¹⁰ Zdefiniowanie tego pojęcia nie zlikwidowało jednak trudności związanych z diagnozowaniem charakteru spraw kierowanych na drogę postępowania sądowego. Termin „sprawa” używany jest w kodeksie postępowania cywilnego nie tylko na potrzeby określenia i sprecyzowania katalogu spraw rozpoznawanych w postępowaniu cywilnym, lecz także rozumiany bywa jako synonim terminu „postępowanie” (zob. np. art. 5, 15 § 1, art. 48, 192 k.p.c.). Określenie „sprawa cywilna” używane jest jedynie w pierwszym ze wskazanych znaczeń. Istota sprawy cywilnej wiąże się z równoprawieniem stron występujących w procesie. Ustalenie, czy sprawa ma cywilnoprawny charakter, a także czy należy do drogi sądowej, wymaga odniesienia się do dwóch kryteriów, tj. równorzędności stron, jak też do ekwiwalentności świadczeń. Odwołanie się do tych kryteriów pożądane jest wówczas, gdy w danym sporze nakładają się stosunki cywilnoprawne i administracyjne, co może utrudniać właściwe zakwalifikowanie sprawy. Judykatura wielo-

Sprawami cywilnymi w ujęciu materialnym są sprawy ze stosunków z zakresu prawa cywilnego, rodzinnego, opiekuńczego i prawa pracy. Sprawy te określane bywają jako sprawy cywilne merytoryczne, z natury rzeczy, co do istoty. Są to sprawy cywilne wynikające z zastosowania norm pierwotnego prawa cywilnego. Zaliczenie ich do spraw cywilnych nie jest wynikiem ustaleń ustawodawcy. Wymienione sprawy miałyby taki charakter nawet w razie braku wyraźnego przepisu prawa procesowego. Kryterium materialne umożliwia określenie sprawy cywilnej. Kodeks postępowania cywilnego posługuje się jednak drugim kryterium kwalifikacyjnym w postaci kompetencji sądu i formy postępowania.

W ujęciu formalnym sprawami cywilnymi są sprawy z zakresu ubezpieczeń społecznych oraz inne sprawy, do których przepisy kodeksu postępowania cywilnego znajdują zastosowanie z mocy ustaw szczególnych. Chodzi tu zarówno o sprawy o charakterze administracyjnym, jak i o inne sprawy, których źródłem nie jest prawo cywilne. Przyznanie im cywilnego charakteru jest wyłącznie wynikiem decyzji legislatora; tj. ustawa traktuje je jako cywilne wówczas, gdy ich rozpoznanie przekazane jest do kompetencji sądów powszechnych i SN. Ich źródłem jest prawo publiczne. Uchodzą one za cywilne wyłącznie dlatego, że rozpoznawane są według przepisów kodeksu postępowania cywilnego na mocy odpowiednich przepisów. Zastosowanie kryterium formalnego w celu poszerzenia zakresu art. 1 k.p.c. podyktowane jest względami celowościowymi.

Sprawy cywilne są to sprawy, w których ochrona prawna jest przewidziana ze względu na stan prawny oraz prawa i obowiązki podmiotów stosunków prawnych o charakterze równorzędnym¹¹. Ocena charakteru sprawy cywilnej podlegającej rozpoznaniu uzależniona jest przede wszystkim od przedmiotu procesu (postępowania), tj. przedstawionego pod osąd roszczenia, oraz wskazanego przez powoda/uczestnika postępowania stanu faktycznego. Te dwa elementy konkretyzują stosunek prawny między stronami/zainteresowanymi i określają charakter sprawy. Nie można sprawie odmawiać przymiotu sprawy cywilnej w sytuacji, w której powód/uczestnik postępowania w celu uzasadnienia żądania powołuje się na czynności o charakterze cywilnoprawnym.

Konstrukcja prawna sprawy cywilnej oparta jest na kryterium materialnoprawnym, tj. kryterium charakteru danego stosunku prawnego, i na kryterium formalnym, wyrażającym się w przekazaniu określonej sprawy do zakresu działania sądów powszechnych. W sensie materialnoprawnym sprawami cywilnymi są sprawy, w których ochrona prawna jest przewidziana ze względu na stan prawny oraz prawa i obowiązki podmiotów stosunków prawnych o charakterze równorzędnym. Jeżeli źródłem roszczenia jest stosunek administracyjnoprawny, to sprawa nie ma charakteru cywilnego według kryterium materialnoprawnego, choć może podlegać rozpoznaniu na podstawie kodeksu postępowania cywilnego. Przesądzającym elementem wskazującym na stosunek admini-

krotnie staje przed wyzwaniem prawidłowego zdiagnozowania spraw leżących na pograniczu prawa prywatnego i publicznego.

¹¹ Sprawa nie będzie miała charakteru cywilnoprawnego, jeżeli jeden z podmiotów wyposażony zostanie w funkcje władcze. Przyznanie jednej ze stron władzy zwierzchniej w ramach działalności państwa oznacza, że sprawa będzie mogła być uznana za cywilną jedynie na podstawie kryterium formalnoprawnego. Kryterium podziału prawa na prywatne i publiczne jest wzajemne usytuowanie podmiotów stosunku prawnego, a mianowicie równouprawnienie czy stosunek nadrzędności (Z. Resich, *Dopuszczalność drogi sądowej w sprawach cywilnych*, Warszawa 1962, s. 24). Nie jest sprawą cywilną sprawa, w której pozew skierowany jest przeciwko organowi państwa w związku z jego prawotwórczą działalnością (tak postanowienie SN z dnia 16 lutego 1999 r., I CKN 972/98, LEX nr 1213568).

stracyjnoprawy jest występowanie organu państwowego lub społecznego wobec innego uczestnika z pozycji wykonywania władzy zwierzchniej w ramach zarządzającej działalności państwa.

Powstanie stosunku cywilnoprawnego zależy od istnienia stanu faktycznego, z którym norma prawa cywilnego łączy taki stosunek. Prawo cywilne wiąże powstanie stosunku cywilnoprawnego ze zdarzeniami prawnymi, wśród których wyróżnia działania i zaniechania. Są nimi zdarzenia cywilnoprawne uregulowane w ustawie z dnia 23 kwietnia 1964 r. – Kodeks cywilny (tekst jedn.: Dz. U. z 2014 r. poz. 121), takie jak czynności prawne i czyny niedozwolone, a także akty administracyjne wywołujące skutki w zakresie prawa cywilnego. Droga sądowa jest dopuszczalna zawsze, gdy powód opiera swoje roszczenie na zdarzeniach prawnych, z których wynikać mogą skutki cywilnoprawne. O dopuszczalności drogi sądowej nie decyduje obiektywne istnienie prawa podmiotowego. Do wytoczenia procesu wystarczy bowiem twierdzenie powoda o istnieniu tego prawa (roszczenie procesowe)¹².

Współcześnie przyjmuje się, że wszystkie żądania przedstawiane sądowi do rozpoznania podlegają z chwilą wniesienia do sądu procesowemu badaniu. Stają się one częścią i podłożem „sprawy” w znaczeniu techniczno-procesowym, jeżeli jej przedmiotem jest poddany rozpatrzeniu określony (wskazany) stosunek prawny (wolność konstytucyjna) oraz wynikające z niego prawo podmiotowe. O samej dopuszczalności wszczęcia i przeprowadzenia postępowania cywilnego nie decyduje ustalenie, że pomiędzy stronami rzeczywiście istnieje stosunek prawny, z którego mogą wynikać ich sporne prawa bądź obowiązki, lecz samo twierdzenie osoby inicjującej postępowanie przed sądem, że tak jest. Do odrzucenia pozwu/wniosku z powodu niedopuszczalności drogi sądowej nie wystarczy nawet odmowa zakwalifikowania sprawy jako sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1 k.p.c.; sąd, odrzucając pozew, powinien wskazać inny sąd, do którego właściwości rozpoznanie tej sprawy zostało ustawowo zastrzeżone, spełniając w ten sposób wymogi standardów konstytucyjnych wynikających z art. 45 ust. 1 i art. 177 Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. Nr 78, poz. 483 z późn. zm.).

O dopuszczalności czy niedopuszczalności drogi sądowej nie decyduje obiektywne istnienie albo nieistnienie roszczenia podlegającego ochronie na drodze sądowej, lecz przesądzają twierdzenia powoda/wnioskodawcy o istnieniu stosunku prawnego z zakresu objętego pojęciem sprawy cywilnej w rozumieniu art. 1 k.c. oraz art. 1 i 2 k.p.c. We wstępnej fazie procesu badania dopuszczalności drogi sądowej sąd nie bada prawa podmiotowego, o którego istnieniu zapewnia powód, ani tego, czy ono rzeczywiście istnieje i czy przysługuje powodowi, przedmiotem procesu jest bowiem roszczenie procesowe, a więc hipotetyczne roszczenie materialnoprawne określone przez powoda. „Sprawa cywilna” to abstrakcyjny stosunek prawny z zakresu prawa cywilnego i dopiero proces ma na celu wiążące ustalenie istnienia albo nieistnienia konkretnego stosunku cywilnoprawnego między powodem a pozwanym, zatem każdy może wytoczyć powództwo, jakie uzna za słuszne, i sąd powszechny powinien je rozpoznać.

¹² Por. wyrok SN z dnia 31 marca 2000 r., II CKN 768/98, LEX nr 51067, oraz postanowienia SN: z dnia 21 listopada 2000 r., III CKN 1048/00, LEX nr 51872, i z dnia 4 kwietnia 2003 r., III CZP 11/03, LEX nr 78812.

Czynność polegająca na wniesieniu pozwu/wniosku zmierza do zrealizowania prawa do sądu, którego treścią jest uprawnienie do poddania pod rozstrzygnięcie sądu sporu wynikłego na tle stosunku prawnego mającego łączyć strony. W postępowaniu cywilnym rozstrzygane są spory na tle stosunków cywilnoprawnych (art. 1 k.p.c.), przy czym o samej dopuszczalności wszczęcia i przeprowadzenia takiego postępowania nie decyduje ustalenie, że pomiędzy stronami rzeczywiście istnieje stosunek prawny, z którego mogą wynikać ich sporne prawa bądź obowiązki, lecz samo twierdzenie osoby inicjującej postępowanie przed sądem, że tak jest.

Wniesienie pozwu jest czynnością prawną konwencjonalną, dokonywaną przed organem państwa, prowadzącą do nawiązania stosunku procesowego o charakterze publicznoprawnym pomiędzy wszczynającym postępowanie i sądem, pomiędzy wszczynającym postępowanie i jego przeciwnikiem procesowym oraz pomiędzy sądem i przeciwnikiem wszczynającego postępowanie. Czynność ta musi spełniać wymagania co do formy i treści przewidziane dla niej w ustawie procesowej; wywołuje też skutki materialnoprawne, ale tylko takie, jakie wiąże z nią ustawodawca¹³.

Może się zdarzyć, że sprawa przedstawiona do rozstrzygnięcia przez sąd powszechny nie jest sprawą cywilną ani w ujęciu materialnym, ani formalnym, ani też nie jest sprawą toczącą się według przepisów ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks postępowania karnego (Dz. U. Nr 89, poz. 555 z późn. zm.), ale jednocześnie ustawa nie zastrzega dla jej rozpoznania właściwości sądu administracyjnego; wówczas, zgodnie z art. 177 Konstytucji RP, sprawę tę – mimo niedostatków unormowań prawnoprocesowych – rozpoznaje sąd powszechny w postępowaniu cywilnym. W takiej sprawie – „niecywilnej” z natury lub z woli ustawodawcy, ale niebędącej także sprawą karną – poszczególne instytucje procesu cywilnego są, w zależności od przedmiotu i charakteru żądania oraz konfiguracji podmiotowej, stosowane wprost, inne odpowiednio, a jeszcze inne przy wykorzystaniu analogii.

We wstępnej fazie zaznajamiania się z twierdzeniami powoda podanymi w pozwie (we wniosku przez wnioskodawcę) sąd nie bada prawa podmiotowego, o którego istnieniu twierdzi powód/wnioskodawca, a tym bardziej nie rozważa, czy zgłoszone roszczenie jest usprawiedliwione prawem materialnym. Przedmiotem procesu jest bowiem roszczenie procesowe mające być odrębny od prawa materialnego. Kwestia dopuszczalności drogi sądowej powinna być zatem oceniana w granicach wyznaczonych przez roszczenie procesowe (hipotetyczne roszczenie materialne, o którego istnieniu twierdzi powód). Ocena sprawy na tle art. 1 k.p.c. zależy od przedmiotu procesu (przedstawionego pod osąd roszczenia) i przytoczonego przez powoda stanu faktycznego. Te dwa elementy, konkretyzując stosunek prawny między stronami, kształtują charakter sprawy i tym samym nadają jej – lub odejmują – przymiot sprawy cywilnej. Sprawa ma charakter sprawy cywilnej, jeżeli treść łączących strony stosunków prawnych, obejmująca ich wzajemne prawa i obowiązki albo tworząca dany stan prawny, zakłada potrzebę ochrony interesów uczestniczących w nich podmiotów. Sprawa cywilna wymaga przy tym po-

¹³ Zob. postanowienia SN: z dnia 24 maja 2012 r., II CSK 466/11, LEX nr 1211145, oraz z dnia 20 czerwca 2012 r., I CSK 558/11, LEX nr 1232225, i z dnia 30 stycznia 2013 r., V CSK 101/12, LEX nr 1311853. Nie jest uzasadnione odrzucenie pozwu ze względu na niedopuszczalność drogi sądowej w sprawie niemającej cech sprawy cywilnej, jeżeli powód przedstawił okoliczności i zdarzenia, które mogą stanowić cywilnoprawne źródło jego żądań (postanowienie SN z dnia 24 czerwca 2010 r., IV CSK 554/09, LEX nr 738131).

zostawiania dwóch lub więcej podmiotów w stosunku prawnym, regulowanym przepisami kodeksu cywilnego i innymi ustawami, w którym – w wypadku sporu – występują jako równorzędni partnerzy. Jeżeli natomiast jeden z nich uzyskuje pozycję podmiotu działającego z mocy swej władzy zwierzchniej, to stosunek taki nie jest stosunkiem cywilnoprawnym¹⁴.

Natomiast twierdzenia powoda/wnioskodawcy, na których opiera on swoje roszczenie, mają znaczenie wyłącznie dla oceny zasadności żądań. W sytuacji, w której dany podmiot twierdzi, że jest wierzycielem w rozumieniu przepisów prawa cywilnego i w związku z tym poszukuje ochrony swojej wierzytelności na drodze cywilnoprawnej, ustalenie, czy podmiot ten występuje jako wierzyciel w rozumieniu prawa cywilnego czy też jego należność jest tylko wierzytelnością w szerokim tego słowa znaczeniu, a nie wierzytelnością cywilnoprawną, wymaga niejednokrotnie rozważenia zagadnień o charakterze merytorycznym, które wykraczają poza problematykę prawnoprocesową.

Obowiązek rozpoznania sprawy cywilnej uniemożliwia nieprzyjęcie jej do rozpoznania przez odrzucenie pozwu/wniosku lub inną aprioryczną odmowę udzielenia ochrony sądowej, wyrażoną w decyzji sądowej o charakterze formalnym. W każdej sytuacji niezbędna jest autorytatywna merytoryczna wypowiedź sądu, nawet wówczas, gdy nieuwzględnienie zgłoszonego żądania było z góry całkiem oczywiste¹⁵.

Wykładnia art. 1 k.p.c. nie może kolidować z treścią art. 45 ust. 1, art. 77 ust. 2 i art. 177 Konstytucji RP, które gwarantują każdemu prawo do sądu, stwarzając domniemanie kompetencji sądu powszechnego we wszystkich sprawach, z wyjątkiem spraw ustawowo zastrzeżonych dla właściwości innych sądów. Pojęcie sprawy w rozumieniu art. 45 ust. 1 Konstytucji RP ma szerszy autonomiczny charakter i obejmuje również sprawy, które nie są sprawami cywilnymi, sądowoadministracyjnymi lub karnymi; sprawy te rozpoznaje sąd powszechny w postępowaniu cywilnym¹⁶. Z tego względu pojęcie sprawy cywilnej jest szeroko rozumiane w judykaturze¹⁷.

Szerokie ujęcie „sprawy cywilnej” przejawia się także w orzecznictwie Europejskiego Trybunału Praw Człowieka. Wstępnym, a równocześnie koniecznym warunkiem zastosowania art. 6 ust. 1 europejskiej Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z dnia 4 listopada 1950 r. (Dz. U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 z późn. zm.) w sprawach cywilnych jest istnienie sporu dotyczącego praw i obowiązków o charakterze cywilnym.

¹⁴ Por. postanowienia SN: z dnia 14 września 2004 r., III CK 566/03, LEX nr 176104, z dnia 22 sierpnia 2007 r., III CZP 76/07, LEX nr 345575, oraz z dnia 11 kwietnia 2008 r., II CSK 646/07, LEX nr 627208.

¹⁵ Por. postanowienia SN: z dnia 21 kwietnia 1999 r., I CKN 1448/98, LEX nr 1212008; z dnia 6 maja 2003 r., V CK 435/02, M. Praw. 2007, nr 19, s. 1095; z dnia 19 grudnia 2003 r., III CK 319/03, OSNC 2005, nr 2, poz. 31; z dnia 14 września 2004 r., III CK 566/03, LEX nr 176104. Odrzucenie pozwu (wniosku) ze względu na niedopuszczalność drogi sądowej nie może ograniczać się do stwierdzenia, że sprawa przedstawiona do rozstrzygnięcia nie jest sprawą cywilną, lecz sąd zobligowany jest ponadto wskazać podmiot, do którego właściwości rozpoznanie tej sprawy jest zastrzeżone.

¹⁶ Por. postanowienie SN z dnia 19 grudnia 2003 r., III CK 319/03, OSNC 2005, nr 2, poz. 31.

¹⁷ Zob. postanowienie SN z dnia 22 kwietnia 1998 r., I CKN 1000/97, OSNC 1999, nr 1, poz. 6; uzasadnienie uchwały składu 7 sędziów SN z dnia 12 marca 2003 r., III CZP 85/02, OSNC 2003, nr 10, poz. 129; postanowienie SN z dnia 14 września 2004 r., III CK 566/03, LEX nr 176104. Ponadto nawet w sprawie niecywilnej, która podlega rozpoznaniu w postępowaniu cywilnym, instytucje procesu cywilnego są, w zależności od przedmiotu i charakteru żądania oraz konfiguracji podmiotowej, stosowane wprost, inne odpowiednio, a jeszcze inne przy wykorzystaniu analogii (por. postanowienie SN z dnia 11 kwietnia 2008 r., II CSK 646/07, LEX nr 627208). Wynik oceny, a w rezultacie i kwalifikacji danej sprawy w kontekście przesłanek art. 1 k.p.c. zależy przede wszystkim od przedmiotu procesu oraz wskazanego przez powoda stanu faktycznego. Te właśnie dwa elementy kształtują bowiem charakter sprawy i nadają jej przymiot sprawy cywilnej lub ją tego przymiotu pozbawiają (Z. Kwaśniewski, glosa do postanowienia SN z dnia 24 czerwca 1999 r., II CKN 298/99, Pr. Bank. 2000, nr 4, s. 4).

Pojęcie sporu nie jest jednak kategorią prawną i należy je rozumieć bardziej materialnie niż formalnie. Niemniej spór ten musi być rzeczywisty i poważny. Ów spór musi mieć charakter prawny, tj. powinien dotyczyć zarzutu naruszenia obowiązków lub praw cywilnych. Ponadto musi być to spór, który będzie mógł być rozstrzygnięty na drodze sądowej. Samo pojęcie praw i obowiązków o charakterze cywilnym jest również pojęciem ekonomicznym, dla którego regulacje krajowe mają tylko znaczenie pomocnicze. Katalog tych praw i obowiązków jest bardzo szeroki i zarazem otwarty. Jednak zasadą jest, że wykładnia powołanego art. 6 EKPC nie może być dokonywana z pominięciem przedmiotu „cywilny”.

Tak więc o cywilnym charakterze danych praw lub obowiązków rozstrzygać może (choć nie musi) ich charakter w świetle prawa krajowego. Jeśli sporne prawa lub obowiązki regulowane są w ramach krajowego prawa prywatnego, to oczywiste jest, że art. 6 ust. 1 EKPC ma zastosowanie. Natomiast okoliczność, iż są one regulowane przez prawo publiczne, nie oznacza wykluczenia zastosowania tego przepisu. W takich przypadkach stosowane jest drugie kryterium, mianowicie treść lub skutek praw i obowiązków.

Treść lub skutek mogą być dwojakiego rodzaju. Po pierwsze, mogą mieć charakter prywatnoprawny; po drugie, mogą być powiązane z kwestiami ekonomicznymi. Kryteria te mogą zostać spełnione w danej sprawie łącznie lub oddzielnie.

Zakres przedmiotowy pojęcia praw i obowiązków cywilnych jest dodatkowo ograniczony wymogiem uznania danego prawa lub obowiązku przez prawo krajowe. Artykuł 6 ust. 1 EKPC nie nakłada zatem na państwo obowiązku ustanowienia sądowej ochrony prawa/obowiązku oraz nie gwarantuje nadania w prawie krajowym spornemu prawu lub obowiązkowi konkretnej treści. Natomiast w sytuacji, gdy taki spór istnieje, państwo ma obowiązek zapewnić możliwość jego sądowego rozstrzygnięcia¹⁸.

Także TSUE opowiedział się za szeroką definicją terminu „sprawa cywilna”, wskazując na potrzebę objęcia zakresem zastosowania rozporządzenia Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczącego jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1347/2000 (Dz. Urz. WE L 338 z 23.12.2003, s. 1, z późn. zm.) nie tylko klasycznych orzeczeń cywilnoprawnych, lecz także środków przyjętych w toku postępowania publicznoprawnego¹⁹.

1.2. Postępowanie klauzulowe na tle innych postępowań cywilnych

Na pojęcie postępowania cywilnego składają się różnego rodzaju postępowania sądowe, a także postępowania pozasądowe (np. postępowanie arbitrażowe, postępowanie pojednawcze przed komisją pojednawczą w sprawach z zakresu prawa pracy), których

¹⁸ Szerzej E. Morawska, K. Gałka, *Standardy ochrony praw człowieka w prawie Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2011, s. 45; J. Turek, *Czynności dowodowe...*, s. 225 i n., oraz L. Garlicki (red.), P. Hofmański, A. Wróbel, *Konwencja o Ochronie Praw Człowieka i Podstawowych Wolności. Komentarz*, t. 1, *Komentarz do artykułów 1–18*, Warszawa 2010, s. 254–274, oraz M.A. Nowicki, *Wokół Konwencji Europejskiej. Komentarz do Europejskiej Konwencji Praw Człowieka*, Warszawa 2009, komentarz do art. 6.

¹⁹ Wyrok TS z dnia 27 listopada 2007 r. w sprawie C-435/06, Zb. Orz. 2007, s. I-10141, pkt 51. Zob. także A. Kna-de-Plaskacz, *Uznawanie i wykonywanie orzeczeń w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej w świetle orzecznictwa TS*, EPS 2014, nr 4, s. 33.